

13
MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

KÖZREBOCSÁTJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSULAT.

TORONTÁL VÁRMEGYE

GAZDASÁGI MONOGRAPHIÁJA.

IRTA

JESZENSZKY IGNÁCZ.

KÜLÖNLNYOMAT

A KÖZGAZDASÁGI SZEMLE 1901. ÉVI MÁJUS HAVI FÜZETÉBŐL.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

1904.

Eddigelé a következő monografiák jelentek meg:

- I. kötet (szerkesztette Körösi József.)
1891. Körösi József	Bevezetés.
1. Grünwald Béla	Zólyom megye.
2. Szmrecsányi Arisztid	Liptó megye.
3. Pisztóry Mór	Pozsony város.
4. Sváb Frigyes	Szepes megye.
5. Ifj. Kubinyi Miklós	Arva megye.
II. Ifj. gróf Széchenyi Imre	Somogy megye (1892.)
III. Gaál Jenő	Békés megye (1892.)
IV. Gaál Jenő	Csanád megye (1892.)
V. Ballagi Géza	Zemplén megye (1893.)
VI. Berényi Pál	Sopron megye (1895.)
VII. Thuróczy Károly	Nyitra megye (1896.)
VIII. Nyegre László	Máramaros megye (1900.)
IX. Ruffy Pál	Bars megye (1901.)
X. T. Nagy Imre	Csik megye (1902.)
XI. Téglás Gábor	Hunyad megye (1903.)
XII. Legényey Bodnár Péter	Bodrogköz (1903.)

13

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

KÖZREBOCSÁTJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSULAT.

TORONTÁL VÁRMEGYE

GAZDASÁGI MONOGRAPHIÁJA.

IRTA

JESZENSZKY IGNÁCZ.

KÜLÖNLENYOMAT

A »KÖZGAZDASÁGI SZEMLE« 1904. ÉVI MÁJUS HAVI FÜZETÉBŐL.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY TÁRSASÁG

1904.

Történelmi viszonyok. Az a rendkívüli változasság, a melyen Torontál vármegye a századok folyamán keresztül ment, az a bizonytalanság az egymást felváltó s kiirtó népek itt tartózkodásában és uralmában lehetetlenné tette, hogy valamely nép kulturája itt állandó nyomokat hagyott volna. A dák, római, góth, vandal, hun, avar, frank, magyar, török uralmak mintha egymást söpörték volna ki e területről — nem maradt itt számbavehető kulturális nyomuk. Még a magyarság is, mely szerte szórva, beékelve él itt, csak elhagyott, csenevész, türt nép, a melynek mai gazdasági élete pusztá tengődés azon elemek között, a melyek a hosszú idők rombolásai után ma gazdasági téren s nemzetiségi tekintetben a vezérszerepet kezökben tartják.

E kérdés oly különös és fontos jelentőségű, hogy ennek részletezésébe ez alkalommal nem bocsájtkozom, hanem felvetem azt újból a midőn a torontálmegyei magyar telepek gazdasági és kulturális viszonyairól külön fogok megemlékezni.

Torontál területe, éghajlata és talaja. Megyénk 9409 □ kilométer, közel 700 ezer lakossal. Az ország egyik legnépesebb és legnagyobb megyéje.

Éghajlata a déli légáramlatok közvetlenebb hatása alatt enyhébb tavaszt, őszt és rövid telet biztosít. Csupán a nyár fenyeget hosszabb ideig tartó szárazsággal, a mely akkor válik veszedelmessé, a midőn rendszerint az aratás előtt rekkenő hőséggel köszönt be s egy két nap alatt fele termésre aszalja össze a zsenge gabonaszemeket. Enyhe őszeink megengedik, hogy az egyoldalú gazdálkodással felszaporodó szántási vetési munkákat még november folyamán is javában végezzék. Az erdőségek fásítások, utak beültetésének hiánya, a tanyai rendszer gyér volta nemcsak kopár képet ad a sík földnek, de légmérsékletére és a csapadékok mennyiségére is hatással van. Ehhez járul még, hogy a megye területén jelentékeny folyóvizek nem vonulnak át, a Tisza és a Duna csak határvonalán érinti.

Torontál éghajlati viszonyairól a meteorológiai adatok következőleg szólanak:

Évi közepes hőmérséklete	+ 11·8
január »	— 0·9
julius »	+ 23·7
legnagyobb abszolút meleg	37·7
» » hideg	— 13·8
Csapadék m/m.	710
Csapadékos napok száma	128

Talaj: Torontál talaja alluviális jellegű. Még mindig csodálatos őstermő erejében áll. Két emberöltő előtt a megyében végtelen mocsárterületek voltak, ma pedig ezek a legkiválóbb buzaföldek. Torontálnak sok székes talaja is van, de nem terméketlen. A szék talajnak gipszszel való javítását egyes uradalmak megkezdték. A talaj általában kötött természetű, úgynevezett humozus fekete agyag, Alibunár, Deliblat községek határában pedig nagy kiterjedésű futóhomok van, a melyet ujabban a kormány támogatásával megkötöttek egyes pontokon és szőlővel telepítették. Déli részben Petrovoszello, Dolova, Réva-Ujfalu, Alibunár, Lajosfalva községek határában szelid homoktalaj s szórványosan a déli részeken tőzegtalaj is van. A feltalaj általában mély 0-50 m.-től 1-5 m.-ig termő réteg, a melyben a gőzékével való mélyszántással talajújítást is sikerrel eszközölhetni.

A jellemző talajnemeket a gazdasági egyesület chemiai és mechanikai elemzésnek vetette alá. Erről az elemzésről a tuloldali táblázat nyújt áttekintést.

Kataszteri becslés: Torontálmegye területe 1,743.032 kat. hold, a mely a legutóbbi kataszteri becslés szerint a következő miveltési s hasznvételi ágak szerint oszlik meg:

	kat. hold	kataszteri tiszta jövedelem korona
1. szántóföld	1,200.993	17,640.080
2. kert	17.742	367.966
3. rét	108.104	304.194
4. szőlő	21.824	295.134
5. legelő	259.512	1,069.461
6. erdő	20.401	72.288
7. nádas	7.208	111.070
8. adómentes	107.248	—
összesen	1,743.032	20.160.194.

Az összes földadó 4,766.339 korona 54 fillér.

A kataszteri felbecslések köztudomás szerint meg nem felelnek a valóságnak. Ennek különböző oka és káros következménye van. A kataszteri felbecslés a nagyobb birtokosoknak kedvezett. Ezt mindenki tudja, de ezen változtatni még nem próbáltak. A mi természetes is, mivel a befolyás, a mely a kataszteri becsléseknél magának előnyöket tudott biztosítani a kisbirtokosok mellett és ellenében, most szintén eléggé tud hatást gyakorolni arra, hogy előnyös helyzetét ne rontassa újabb felbecslés által. Ez a helyzet a mennyire káros erkölcsi hatással van a hátrányban maradt a kisbirtokosságra, épp úgy káros az állampénztárra a melyet egyedek kiváltsága érdekében megkárosítanak a kedvezményes adóalapok megállapításával.

Egy más körülmény is szól a föld adózó képességének új megállapítása mellett.

A nagybirtok jövedelmező képességének fokozására évtizedek óta nemcsak az volt hatással, hogy a nagybirtok modern beruházásokkal, olcsóbb hitellel és a nagybirtok egyéb gazdálkodási előnyeivel dolgozhatott, hanem más tényezők is, a társulatok és az államkormányzat mind közreműködtek, hogy a mezőgazdálkodás fokozására irányult tevékenységökből első sorban s legnagyobb mértékben a nagybirtok vehesse ki hasznát.

V i s s z a g á l a t i e r e d m é n y

A

A talaj származási helye

talajminták rétegzésének és rétegek mélységének feltüntése

A talaj megnevezése

A talaj megnevezése	A talaj származási helye	talajminták rétegzésének és rétegek mélységének feltüntése	2-3 cm átm. egyből átvett durva homok %	1-2 cm átm. durva homok %	0,5-1 mm kiscsb legfinomabb homok %	humusz %	iszap	összevben olítható			nitrogén %	
								mesz-oxyd %	natúr-oxyd %	kalium-oxyd %		
Béga alluvium	Nagy-Becsterék	I. ré. humuszos agyag 90 cm.	0,28	0,26	36,68	7,83	4,24	3,250	—	0,680	0,815	0,226
		II. » » mesz. agy. 110 cm.	0,41	1,22	41,28	4,96	51,98	7,370	—	0,497	0,176	0,216
		III. » » vályogt. 200 cm-től	0,26	1,06	44,88	6,79	40,89	6,460	—	0,569	0,243	0,102
Temes alluvium	Lajosfalva	I. réteg humuszos vályog 50 cm.	0,24	0,70	56,74	8,93	33,39	1,320	—	0,373	0,137	0,204
		II. » » meszes 125 »	2,52	2,56	49,42	0,44	45,06	9,356	—	0,286	0,147	0,136
		III. » » » 180 »	0,06	0,16	49,88	1,06	49,26	10,960	—	0,220	0,125	0,067
Temes alluvium	Lajos-major	I. réteg humuszos vályog 50 cm.	0,38	1,86	46,46	8,41	42,86	8,446	—	0,691	0,203	0,213
		II. » » meszes agyag 74 »	0,32	1,22	44,36	3,48	50,57	9,776	—	0,331	0,135	0,070
		III. » » » 76 »	0,24	0,64	29,92	1,37	67,50	8,096	—	0,266	0,014	0,070
Tisza alluvium	Aradac	I. réteg humuszos agyag 34 cm.	—	0,08	37,46	5,79	58,69	2,516	—	0,325	0,157	0,192
		II. » » » 39 »	0,18	0,54	35,34	6,35	57,39	1,815	—	0,322	0,169	0,138
		III. » » » 56 »	1,40	1,12	40,26	5,46	52,76	1,873	—	0,331	0,184	0,069
		IV. » » » 71 »	0,24	0,52	35,84	4,84	58,52	1,595	—	0,351	0,190	0,071
Széktalaj (igen kötött) (terméketlen)	Fény	I. réteg agyag . . . . 19 cm.	0,24	0,42	33,34	4,95	61,06	0,300	0,908	0,388	0,160	0,288
		II. » humuszos agyag 70 »	0,36	0,64	25,08	5,93	67,39	0,497	1,812	0,515	0,146	0,144
		III. » » » 90 »	0,16	0,34	22,16	5,87	71,47	0,140	1,138	0,558	0,147	0,159
Széktalaj termékeny	Aradac	I. réteg meszes vályog 24 cm.	0,40	1,44	30,04	4,53	33,52	7,176	0,843	0,288	0,176	0,246
		II. » » » 29 »	—	0,04	62,76	2,46	34,56	13,050	0,568	0,131	0,105	0,105
		III. » » » 93 »	0,07	—	58,62	1,88	39,58	12,646	1,661	0,090	0,018	0,076
		IV. » » » 49 »	1,12	0,24	33,62	1,55	19,27	12,077	1,151	0,076	0,097	nyomok
Futó homok	Alibunár	I. réteg meszes futóhomok 100 cm.	—	0,06	97,48	0,11	2,95	5,518	—	0,075	0,088	nyomok
		II. » » » 100 »	—	0,12	98,36	0,31	1,03	—	—	—	—	—
Közönséges homok	Alibunár	I. réteg közönséges homok (meszes) . . . 100 cm.	—	0,06	90,02	2,15	7,77	2,360	—	0,126	0,110	0,008
		II. réteg köz. homok (mesz.) 100 »	—	0,04	88,98	1,84	9,74	—	—	—	—	—
Láp	Zsombolya	I. réteg humusz . . . . 21 cm.	5,96	7,26	43,68	30,30	13,71	0,940	—	0,940	0,321	1,039
		II. » tözeg, felszivási képesség 2330/0 . . . 18 »	—	—	—	42,96	—	6,655	—	0,336	0,508	1,478
		III. réteg humuszos agyag 43 »	0,40	0,16	37,60	8,25	33,99	0,586	—	0,522	0,152	0,486
		IV. » » meszes agyag . 27 »	—	0,32	35,72	1,46	62,10	13,866	—	0,360	0,139	0,304
		V. » » » 91 »	1,08	0,68	39,26	0,10	58,88	15,826	—	0,197	0,093	0,037

Különösen áll ez a vízszabályozási munkák, a közutak és vasuti forgalmi vonalak létesítése körül. Ezen munkáknál a nagybirtokok nyertek elsősorban.

A katasteri becsléseknél a kisbirtokok átlagban vétettek nagyobb classisokba, hogy a vidék talajminőségének megfelelő classist kihozzák.

Mezőgazdasági cultura. A megye lakossága bár túlnyomórészen mezőgazdasággal foglalkozik, e culturának azonban a legprimitivebb fokán áll. Még nem rég volt az, hogy a nép istállótrágyáját éveken át ott hagyta bomlani penészedni az udvarán s csak a közegészségügyi hatóság intézkedésére hordta ki a falu végére gödrökbe, a hol ott veszett. Az istállótrágyát ma már a köznép is megbecsüli és kihordja földjére, de annak kezelésében semmi észszerű eljárást nem tanusít. Az istállótrágyának felhasználására kényszerhelyzet vezetted. Megyeszerte nem ismer a nép más vetés forgót, mint a mely buza és tengeri váltakozó termeléséből áll. Tengeri tarlóba vet búzát, a buza után ismét tengerit s így váltakozva folyton. Mi következik ebből? A földet egyoldalúan kiéli és nem ér reá rendszeresen munkálni. Az egyoldalú termeléssel bár nem sok féle munkája van, de oly munkatorlódásokkal küzd, hogy földjét nem képes rendszeren munkálni. Nevezetesen ősszel a tengeri tarlójába búzát kell vetnie, igen, de a tengeri tőresével és szárvágással, betakarítással októberig elküzködik. Októberben tehát még nincsen buza alá forgatott földje. Alig ér rá, hogy a tengeri tarlót egyszer felszántsa és nyomban bevesse búzával. Az őszi esőzések sokszor csak annyit engednek meg, hogy nagy kapkodva elvégezze az őszi vetést, s nem jut ideje, hogy télire a buza-tarlót megforgassa. A buza után a tarló parlagon hever tavaszig, a mikor nagy hevenyén neki lát az ekével is tengeri alá szántja. Ugar és takarmánytermelés a nép körében ismeretlenek, tavaszi kalászoszt nem vet. Csakis nagy uradalmakban találkozni belterjesb gazdálkodással. Szikes talajoknak gipszszel való javítása, a műtrágyával való kísérletek megtörténtek, ez utóbbiak azonban nem bizonyultak rentábilisoknak.

A mezőgazdasági cultura fokára nézve irányodók a gazdaságokban használt gépek. Ezekről, következők álljanak itt. Első sorban figyelembe vesszük az ekéket s ha azt tapasztaljuk, hogy a Torontálban« használatban levő körülbelül 27 ezer eke között még mindig 23 560 régi szerkezetű jobbára farészekből álló eke van úgy a földnek okszerű mivéléséről nem beszélhetünk. Ha azt tapasztaljuk, hogy a a nép újabb időben sokfelé a kettős ekéket vezet be gazdaságába, ebből csak ferde gazdasági spekulációra következtethetünk. A kettős ekét időmegtakarításból veszi s alkalmazza. Nem azért, hogy tarlót buktasson, ugart forgasson, a kettős ekével egyenesen a vetés alá szánt s hogy gyorsan haladjon, végezzen, sekélyen kénytelen szántani.

Vetőgépeink összes száma 1240 ; gőzcséplő 400, lóerőre járó cséplő 654, aratógép 16. Egyéb kisebb gazdasági gépek aránytalanul kis számban. Szecs kavágót a nép nem használ, mivel jószágát polyvával eteti.

Földbirtokmegosztás. A földbirtoknak megosztási aránya a különböző nagyságú gazdaságok között nagy átlagban megfelel az országos állapotnak.

Törpe gazdaságok száma	5 holdig:	41.916	magában foglal:	1 62.586	holdat,
kisebb gazdaságok »	5—100 holdig:	44.150	»	»	820.986 »
közép »	100—1000 holdig:	.715	»	»	159.354 »
nagy »	1000 felül:	90	»	»	308.942 »

Ebből korlátolt forgalomban levő birtok 366.898 k. h. az összesnek 80⁰/₀-a.

Százalékokban kifejezve a törpe gazdaságok száma 48⁰/₀ és birtokolja az összes terület 4·5⁰/₀ át; kisgazdaságok száma 51⁰/₀, birtokol 45⁰/₀-t; közép birtok 0·90⁰/₀, birtokol 12·5⁰/₀, nagybirtok 0·10⁰/₀, birtokol 32⁰/₀-ot.

Feltűnő adatok, a melyek egyrészt arról tanuskodnak, hogy a kisgazdaságok száma, a melyek egy család munkaerejét nem képesek eléggé foglalkoztatni, óriási mértékben felszaporodott s a nagygazdaságok parányi százaléka pedig rengeteg területet tart lefoglalva. Az úgynevezett kisebb gazdaságok, a melyeknek legtöbbje átlag 30—50 holdas, ezek a jobb parasztgazdaságok körében lehetők s a földbirtoknak több mint felét képezik. Ezek és a nagybirtok mutatnak állandóbb jelleget. Sőt ezek a parasztgazdaságok nagy felszívőképességéről tanuskodnak. Ezen parasztgazdaságok tulajdonosai mohó szerzési vágyaktól hajtva a föld örök árát és bérletét hihetetlen módon felszökktetik. Egy kat. holdért, a mely örök árban 800 korona s átlagos nyers jövedelme 100—120 korona, fizetnek 50—70 korona évi bért.

A föld jövedelmező képessége. E tételnél nem foglalkozom a nagybirtokokkal, a melyeket gazdasági cultura tekintetében a végeredményekre nézve a kis parasztbirtokkal össze nem mérhetünk. A mennyiben azt látni, hogy a jelzálogi terhekből a nagybirtok az összes tehernek aránylag kis százalékát viseli, már ebből is állandóbb természetére, biztosabb jövedelmeire következtethetünk. S mivel a nemzet fentartó ekszisztenciák nagy tömegét a kis birtokon kell keresnünk ennél fogva ezeknek gazdasági fennmaradhatásuk felől kell tisztában lennünk. Egy 20 holdas kisgazda a legjobb ekszisztenciákhoz tartozik. A menyiben, ha családjának felnőttagjai vannak, cseléd-tartás nélkül mivelheti földjét. Ha földjeit II. classis szerint vesszük, úgy a következő évi mérleget állíthatjuk össze.

Tehermentes állapot mellett:

Bevétele pusztán a földből.

10 k. hold búzából à 7 m. m.	980 korona
10 k. hold tengeri s egyéb	800 korona
	<u>Osszesen: 1780 korona.</u>

Kiadás pusztán a földre:

Állami adó	220 korona	—	fillér
» » után 30 ⁰ / ₀ ált. jöv. póttadó	77	»	66
községi póttadó átlag 70 ⁰ / ₀	144	»	—
vizszabályozás	30	»	—
utadó	22	»	—
betegápolási jár.	22	»	—
személyi adó	8	»	—
jószágra	240	»	—
munkabérek, aratás, kapálás a menyiben cselédet nem tart	200	»	—
szerszámokra	60	»	—

Osszesen: 1023 korona 66 fillér.

Tiszta jövedelme 656 korona 34 fillér.

A bevételek megfelelnek a földművelési ministernek jelentésében foglalt országos átlag eredményeknek. Ezek szerint hazánkban 1 k. hold nyers jövedelme 74.42-től—86 k. 24 fill. A mi a torontáli földárakhoz képest 4—6 $\frac{1}{10}$ -nak felel meg.

Ha Torontálban kedvezőbb átlag volna is, a helyzet csak sivár maradna. A 20 holdas gazda földjét a más helyütt leirt jelzálogi terhek kimutatása szerint legalább is az érték $\frac{1}{3}$ erejéig jelzálogkölcsön terheli.

Ennek felszámításával a 20 k. holdas kisgazda valóságnak megfelelő mérlege már ez.

<i>Bevételek</i>	
Pusztán a földből	1780 korona.
<i>Kiadása:</i>	
Pusztán a földre	1023 korona 60 fillér,
jelzálogi terhek $\frac{1}{10}$ -ai	300 » — »
Összesen: 1323 korona 60 fillér.	

Tiszta jövedelme 457 korona 34 fillér.

Amenyiben a kölcsönre tőketörlesztést teljesít évi 2—300 kor. erejéig, úgy készpénzbeli maradványa alig 1—200 korona 20 k. hold jövedelméből.

A család eltartása, felruházása, gyermekek nevelése, egyházi és iskolai adók, párbérek még oly összegeket vesznek igénybe, a melyeket a föld nyers jövedelme már nem fedez. Ezekre a kisgazdának, a mennyiben szorgalmas és takarékos családtagjai vannak, a mellékjövedelmek nyújtanak fedezetet. Egy kis haszon a jószág, baromfitartásból stb. Ezekkel foltozza a gazda süllyedő hajójának részét. De szerény megélhetési igények mellett s ha véletlenek közbe nem jönnek úgy mégis módjában áll a kisgazdának, hogy kisebb bérletekbe is bocsátkozzék. Bérbe vesz pld. 4 k. holdat, fizet érte a 50 kor. 200 kor. évi bért előre. Ennek munkálása s vetőmagja stb. kiadásával, bérével együtt évi 300 kor. terhet vesz magára. Közepes termék mellett jövedelme 400 korona, s így 100 korona plussra számíthat. Különösen oly gazdák kapkodnak a bérletek után, a kiknek saját földjeik nem nyújtanak elég alkalmat a meglévő munkaerő kibaszására. De viszont, ha a bérlet nem sikerül, a mi gyakori dolog, mivel a bérföldet évtizedeken át nem trágyázzák a váltakozó bérlők, úgy a kisgazda éppen drága bérleteivel csak fokozza bajait és az eladósodás útjára jut.

Létfenmaradása csak a jó időkben valószínű. Néhány rossz év és szaporodnak a terhek, satnyább jószággal váltja fel a jót, romlik s nem pótolhatja szerszámát, jó aztán végre egyes parcellák eladása, a birtok összezsugorodik s gazdájának csak vagyona romjai maradnak.

Az elpusztuló kisbirtokokat felszivják a nagyobbak s a kisgazda napszámossa lesz. Ez az állapot a birtoknak örökösödés útján való elaprózása után rövid idő alatt szintén bekövetkezik. A torontáli németiség e tekintetben is kivétel. Ez az egyetlen szerző elem a megyében a melyet nemcsak sajátos egyéni jóra valóság, az ősi tele-

pités előnyei helyeztek kedvező gazdasági viszonyok közé, hanem az örökösödési szokásaik is megvédik őket a birtok felaprózástól, a mely más nemzetiségeket már már felemészt. A német gazda nem osztja fel gyermekei között a vagyont. A legalkalmasabbra hagyja azt és a többit csak anyival látja el, hogy idegen más nemzetiségű vidéken letelepedve kis házat kertet vehet s ott aztán sok esetben a második generációban már fel is küzdi magát viszonylagos jólétre.

Jelzálogi terhek. A torontáli úrbéri birtokosok s ezek között főképpen a kisbirtokosok hitelének teljes kimerítését mutatják az alább kitüntetett adatok.

A nagykikindai telekkönyvi hatósághoz tartozó 10 község 132 ezer k. hold szántóföldjét s a hozzátartozó ingatlanokat több mint 62 millió korona jelzálogos kölcsön terheli. Ha figyelembe vesszük, hogy a kerület gazdasági viszonyai és anyagi jóléte megfelel a megyei átlagnak, úgy egyéb pozitív adatok hiányában ezen kerületről bemutatott hiteles adatok is meg fognak felelni az egész megye ingatlanainak jelzálogi terheinek illusztrálására.

Telekkönyvi hatóságunk területén a 10 község úrbéri és polgári tekvősegein következőleg emelkedtek a jelzálogos terhek:

	Korona	
1893. év végén bekeblezett kölcsön . .	34 millió	254.575
1894. „ „ „ „ „ „	36 „	544.026
1895. „ „ „ „ „ „	40 „	227.186
1896. „ „ „ „ „ „	43 „	505.540
1897. „ „ „ „ „ „	44 „	776.022
1898. „ „ „ „ „ „	47 „	454.430
1899. „ „ „ „ „ „	46 „	554.304
1900. „ „ „ „ „ „	49 „	617.715
1901. „ „ „ „ „ „	48 „	736.737
1902. „ „ „ „ „ „	52 „	793.559

Ehez képest az uradalmi birtokokon összes jelzálogi teher 1901 végén 10 millió 178.839 korona volt. 1902. évben újabb teher nem támadt, sőt 1902-ben 1 millió 138.137 korona törlesztés történt.

Ezen adatok eléggé bizonyítják, hogy a föld, főképen a kis gazdaságok fele értéken tul meg vannak már terhelve. A hitel fokozatos igénybe vétele pedig az utolsó 10 év alatt oly szembetűnő s a gazdasági helyzet annyira nem mutat javulást más téren, hogy a következő 10 év után, ha csak hatalommal nem nyulnak a dolgok mélyére — úgy egy vészteljes nagy katasztrófára kell elkészülnünk. Igaz, hogy a jelzálogi kölcsönök egy tetemes része spekuláczió alapszik. A jobban szituált gazdák is nem szorultságból, de mohó szerzési vágyból nyulnak kölcsönök után, hogy a napról-napra dobra kerülő apró birtoktesteket összevásárolhassák.

A birtok nagyban tömörülő, összpontosuló irányban fejlődik, a mi annyiban szomorú, hogy a nagyszámú apró gazdasági existenciák pusztulásából táplálkozik.

Egy sajtóságos eset igazolja máig, épen a kisbirtok teljes felosztását — az t. i., hogy kimerülvén a kis parcellák hitelképessége, a tulajdonosok azokat rendre eladják, mielőtt dobra kerülnének. E tekintetben javukra szolgál azon körülmény, hogy sok a tagosítatlan terület s a nagyobb gazdák a tanyáik közelébe eső földeket jól megfizetik.

A tarthatatlan helyzet orvoslását nem a néptől kell várunk, s már el is késtünk a jó tanácsokkal, hogy okszerűbb gazdálkodást ajánlunk, mikor a jó gazdálkodás feltétele és lehetősége ki van zárva. A kölcsönhöz nem hasznos beruházás végett, hanem nagy szükségből fordult a kisgazdaközönség. S hogy kényszerhelyzet rá nézve a kölcsönvétel, mutatja az, hogy személyi hitele nincsen s jelzálogi bekeblezés ellenében pedig oly terhes kölcsönt kénytelen felvenni, a mely két, háromszorosan mulja felül birtokának átlagos tiszta jövedelmét.

Egy 400 korona adólevélen alapuló kölcsön telekkönyvi biztosítási költsége a következő:

	Korona
1. Adóslével bélyege	1.20
2. Zálogjogi bekeblezési kérvény bélyege	3.—
3. Felzetek	—0.60
4. Bekeblezési illeték	2.80
5. Nyugtabélyeg	1.26
6. Bekeblezési kérvény díja s leiratása	10.—
7. Kitáblázás díja	6.—
8. 8% kamat és 2% kezelési költség	20.—
9. 4 darab váltó	—80
Összesen	66.52

E szerint a kisbirtokos, a ki 2 kat. holdra 400 korona jelzálogi kölcsönt vett fel, a földnek 28 korona évi tiszta jövedelmét 66 korona 52 fillérrel terhelte.

Világos, hogy a föld nem képes saját hozamából fedezni a kölcsön terhét. A hiánynak más uton kell előkerülnie. A gazda és családja inségesebb életre szorítja magát, jószágát silányul táplálja, fejős tehenét, disznóját eladja, jóra való igás barmát hitvánnyal cseréli fel, szerszámaint nem tartja jókarban, s így tovább halad lefelé, az elzülles útján. Ehez csatlakozik a kérdés erkölcsi oldala. A lehetetlen és kínos gazdasági állapot erkölcsi lazaságot szül. Szaporodnak a csalás, lopás esetei. Egy-egy határ valóságos tolvajfészek. Az emberek meglopják a más termését, a cselédet, tanyást, bérest tartó gazdák silány béreket fizetnek, azzal, hogy cselédjüknek szabad lopást engednek — a máséban.

Mezőgazdasági terményeink. Torontálvármegye miveleti növényei között legelső helyen említendő a *buza*, melyet a budapesti piacon bánáti buza néven jegyeznek, átlagos súlya 78—81 kg. s a mi televénydús talajunkon gazdag termést ad. Megyeszerte az átlagos termés 7—9 mm. Ennek tulajdonítható, hogy az összes művelés alatt álló területnek évente mintegy fele búzával van bevetve. A rozstermelést már csak kis mértékben üzik s inkább csak uradalmak termelik tisztán; a nép búzával keverve házi szükségletre. A *tengeri* a buza mellett a legnevezetesebb termény, a mely a megye legtöbb határában jóval több, mint a terület $\frac{1}{4}$ részét foglalja el. Átlagos termése 10—12 mm. A Torontálban termett tengeri »bánáti« név alatt jön forgalomba. Színe sárga, nagy csöví, a puha tengerik közé tartozik. s innen van, hogy a szeszgyárosok s hizlalók szívesen vásárolják. Az árpát kis mértékben termelik, főként az uradalmak takarmány céljából. *Sörárpa* csupán Nagy-Szent-Miklós, Bikács, Beodra vidékén

termelhető, de még az itt termett sem elsőrendű sörárpa. A zab szintén csekély területet foglal el. A köznép lovait tengerivel abrakolja. A repce termelése az utóbbi időben nagyon hanyatlott. Az utolsó évtized rossz vetési időjárásai mellett s a tavaszi fagyokkal kétséssé tette a repceművelést. A dohány termelése az utóbbi időben szintén hanyatlott. Főként Magyar-Czernya, Tóba, Török-Becse, Csóka, Török-Kanizsa vidékén az uradalmak dohány-kertészeknek bérbe adott területeken mivelik.

A cukorrépat egyes uradalmak a megye északi részén, főként Kis-Zombor és Török-Kanizsa táján termelik, részint a mezőhegyesi cukorgyár, részint pedig a csókai cukorrépa szeszgyár fogyasztására.

Takarmányrépat főként az uradalmak termelnek. Sok fajtája van elterjedve és nagy terméseket, k. holdanként 300 q. is ad. Burgonyát leginkább házi szükségletre termelnek. A csókai uradalom azonban szeszgyártásra nagyban termeli. Nevezetes Lovrin és vidékének korai burgonyatermelése fekete homok földjeiken. A burgonyát csiráztatás után gondosan ültetik s kora tavasszal 8—12 kor. árban értékesítik nagyban szállítva. Hagymát, zöldségfélét Makó közelében Kis-Zombor nagy sikerrel. Fizetnek 200—220 kor. évi bért is k. holdanként. A kerti termelés alacsony fokon áll. Lovrin és vidékének német községek e tekintetben legelőbbre vannak. Bolgár kertészek, a megye több helyén évtizedek óta üzik öntöző kertészetüket s főként paprikét, káposztát, hagymát termelnek. Népünk között azonban nem akadnak követők. A komlótermelés kezd újabban tért hódítani, különösen Écska, Lajosfalva és Erzsébetlak községekben mintegy 70 k. h. kiterjedésű terület van komlóval beültetve. Az eddig termelt komló jó minőségű.

A kendertermelést újabban egyes uradalmak nagyban felkarolták. Az uradalmak magyar és olasz kendert termelnek. A kiscgazdák csupán házi szükségletre termelik a kendert meg a lent, de a mióta a háziipari foglalkozás rohamosan csökkent, azóta ezzel is mind kevesebben foglalkoznak s inkább kész nyersanyagot vásárolnak.

A takarmány-termesztést főleg a természetes kaszálókon üzik (területe 108, 104 k. hold.) Kötűnő és tápanyagokban gazdag széna terem a székes talajokon is, míg a vízlepte lapályos rétek rossz minőségűt szolgáltatnak. A mesterséges takarmány termelésével az uradalmak foglalkoznak. Leginkább diszlik a luczerna, a mely száraz klímánk alatt nagyobb termést szolgáltat, mint a több nedvességet igénylő lóhere, de azért ez utóbbit is nagyobb mennyiségben termelik takarmány és magnyerés céljából. Nagyban termelik a csalamádét, mohart, mely utóbbit különösen a kiscgazdák vetik szívesen, mivel termelése száraz időjárás mellett is elég biztos. Már kevésbé termelik takarmánynak az őszi borsót, tavaszi bükkönyt és baltaczimet. Megemlítendő még a rizstermelés, a melyet a bánlakai uradalomhoz tartozó T.-Topolyán 300 k. h. holdon üznek.

Az egyes művelési nyövények termelési arányait egy korábbi összeállítás alapján a következő táblázat tünteti fel:

	kat. hold termése	q.
buza	571,054	4.308,745
rozs	7,427	64.319
árpa	40,209	345,314
zab	51,797	437,106
repce	9,593	82.777
tengeri	402,020	3.918,915
komló	64	449
dohány	2,458	7,542
kender	2,557	36,246
len	1,578	8,474
borsó	1,346	11,578
bab	1,705	9,316
lencse	126	908
mák	101	427
burgonya	7,078	248,193
répafélék	5,167	471.728
bükköny	7.198	63,749
lóhere	8,940	158.653
luczerna	8,535	162.225
mohar	12,965	162.574
egyebek	20,975	4.713,854

Állattenyésztés ágak közül szép fejlődés, haladás mutatkozik a lótenyésztés terén. Egyes vidékek gazdagabb népe különös súlyt fektet a lóállományára. Ezen hajlam ápolására és irányítására a gazdasági egyesület lótenyésztési bizottsága sokat lendített. Eltekintve az egyes uradalmaktól, hol mindig kiváló anyagú lovakat tenyésztenek, az egyes községek is nemes versenyre kelnek, hogy melyik nevel szebb és jobb lovakat. Főleg a következő községek lótenyésztése érdemel kiváló figyelmet: Ferenczfalva, (Franzfeld) Torontálalmás, Horvát-Kécsa, Nagy-Szt.-Miklós, Grabác, Nagy-Tószeg, Ernesztháza, Glogon, Csatád, Ozora, Zsombolya. E községek jobbára állami méneket használnak.

A szarvasmarhatenyésztés nincs oly fokon, mint a lótenyésztés. Az uradalmak itt is kivételt képeznek, hol a gulyabeli magyar és a jőtejelő nyugotit tenyésztik, ámde a kis gazdáknál a tenyésztés rendkívül hanyatlott. Egy-egy falusi csorda oly sivár képet mutat, a tarkabarkaságnak oly vegyülékét, a melyet a nép tudatlansága idézett elő. Azon megfigyelés és tapasztalat által ösztönözve, hogy a nyugoti tarkafajták jobb tejelők, a nép nyakrafőre vásárolta az oly tehenet, a mely tarka volt. Tekintet nélkül annak egészségi állapotára vagy tejelő képességére csak vakon cserélte fel magyar fajtáit a keresztezések útján elcsenevészett tarkákkal s most oda jutott, hogy fejős tehén állománya vajmi gyarló és igavonót nem tud nevelni s ebbeli szükségletét idegenből kénytelen fedezni. Ehez járul még, hogy a kis tenyésztők szarvasmarháikat igen rosszul gondozzák. Legelőjük, ha van is, már nyár elején kopár. Meg nem újítják; otthon a jószágot silányul tartják. A vármegye közigi bizottságának ülésein évről-évre felhangzanak a gazdasági eladónak panaszai a legelő elhanyagolás és kezelésének rendszertelensége miatt. Ajánlják, hogy a közlegelők ne oszlattassanak fel, hogy a legelőket megújítsák az által, hogy egy részét művelés alá ve-

gyék s ismétádják legelő céljaira s így váltakozva rendes legelőterületeket teremtsenek. De mindeztideig sem a községek, sem a megye, sem a kormány nem intézkedtek. A nép takarmányt nem termel. Főtakarmány a tengeriszár, szalma és pelyva. A gazdasági egyesület egy idő óta gondot fordít a szarvasmarha állomány javítására. A községeket anyagi támogatásban részesíti, hogy fajmarhát szerezhessenek be s közvetít apa- és anyaállatokat. A megyei szabályrendelet intézkedett újabban, hogy a községek főképp csak is tiszta magyar faj apaállatokat vásároljanak a köztenyésztés céljából. Ezt azonban nem követik.

Kívételt képez és a szarvasmarha tenyésztésnek új irányát jelenti a tejszövetkezetekkel kapcsolatban fellendült tejtermelés.

Torontáli tejszövetkezetek. Torontál vármegye gazdálkodása, a melyet más helyütt vázoltam, az egyoldalú kalászos termelésben merül ki. Ez az egyoldalú gazdálkodás pedig azon veszélyt rejti magában, hogy a magyar »kiskánaán«, »az ország magtára« kimerül, mivel a régi nyomású gazdálkodással sem változó vetés forgó, sem a talajerőnek pótlása nem eszközölhető. A belterjes s így haszonhajtóbb gazdálkodásnak első feltétele az állattartás, a mely a gazdasági bevételeknek új forrásait nyitja meg a talajerő kimelésére, helyes pótlására, változatos vetés forgóra, egyáltalán okszerűbb gazdálkodásra vezet. Darányi Ignác földművelésügyi miniszter sokat tett ezen helyes irányú gazdálkodás megindítására. Egyik ilyen ténye volt a dunántúli tejszövetkezeti vállalkozásnak a délvidékre való kiterjesztése. Nagy nehézségekkel kellett azonban szembe nézni. A szarvasmarha tenyésztés igen elhanyagolt állapota nem volt alkalmas kiinduló éppen tejszövetkezetek meghonosítására, a mely elsősorban jó tenyészanyagot feltételez.

A földművelési kormány, hogy a kis gazdák állattenyésztését az irányban fellendítse, 4°/o-os kamat mellett 200,000 kor. kölcsönt nyújtott. Csekonics Endre gróf 140,000 korona kölcsönért vállalt szavatosságot, a temesvári agrár takarékpénztár pedig a délvidéki földművelők Egyesületének, 250,000 kor. kölcsönért kezeskedett. Mindössze 590,000 korona állott tehát rendelkezésre. És ennek kapcsán a felsegélyezett vidékeken egész új gazdálkodási rendszer honosult meg. A silány fajtájú marhát jobb tejelővel váltották fel. Egyes községekben tejszövetkezetek alakultak. Tenyészállataik anyagát javarészt Bonyhád vidékéről szerezték be. Nehány év alatt több irányban örvendetes változás állott be. Az egyoldalú gabonatermeléstől eltértek és a takarmánytermelést fokozottabban karolták fel, a felszaporodó trágyamennyiség a földek javítását tetemesen elősegítette. A nép saját neveléséből már tenyészállatokat ad el.

Torontál vármegyében 1902-ig 38 tejszövetkezet alakult. A legelső szövetkezet a grabácsi a mely 1899-ben alakult. Legnagyobb forgalmú a zombolyai tejszövetkezet, melynek 1901-ben 58,939 korona és a grabácsi, a melynek ugyanazon évben 57.102 kor. bevétele volt.

A torontáli tejszövetkezetekről az alábbi adatok szólnak:

A szövetkezet helye	Tagjainak száma	Tehencinek, üzletrészek száma	Bevétele 1901-ben korona
Aracs	59	120	13.000
Aurelháza	48	85	7.759
Béga-Szent-György	87	206	12.375
Billód	101	198	17.888
Bogáros	171	308	16.115
Csatád	104	215	24.243
Csene	75	145	29.443
Csóka	41	73	5.887
Ernesztháza	101	166	22.160
Grabóc	212	378	57.102
Gyertyámos	143	287	19.205
Gyülvész	51	69	3.541
Ivánda	30	76	7.650
Jánosföld	219	277	50.442
Károlyliget	103	153	19.712
Katalinfalva	73	104	20.452
Keglevichháza	98	110	8.476
Keresztes	44	69	2.487
Kis-Komlós	102	205	30.065
Kis-Teremia	196	233	16.854
Kis-Tószeg	113	173	28.170
Kübekháza	104	167	19.952
M.-Sz.-Márton	90	115	15.959
Mokria	82	145	12.550
Nagy-Gáj	83	130	7.501
Nagy-Teremia	277	316	14.319
Nagy-Tószeg	130	207	28.950
M.-N -Szent-Miklós	156	286	51.112
Nyerő	96	119	4.180
Ó-Telek	78	118	4.005
Os-Csanád	123	192	14.198
Sándórháza	54	78	8.346
Szárca	106	156	24.305
Szent-Hubert	145	213	26.422
Szerb-Párdány	113	150	16.398
T.-Szécsány	147	242	9.670
Uj-Pécs	218	444	21.423
Uj-Sent-Iván	123	189	23.793
Zichyfalva	120	244	20.200
Zsombolya	184	508	58.999
Nagy-Csepcsány	37	113	2.287
Alsó-Mesteri	33	66	3.467

A felsorolt szövetkezetek 4828 drb tehén után 807.265 kor. összeget forgalmaztak.

A szövetkezetek mind tejszinre dolgoztak s azt a temesvári vajgyárnak szállították. Négy év alatt elég szép sikert mutattak fel. Az állatállomány s egyáltalán jószággondozás rendszere, a termelés

iránya ezen vállalkozások által tetemesen változott. A mi csak előnyére szolgál a gazdának.

Egy sajnálatra méltó körülményt azonban fel kelljegyeznünk a szövetkezeti ügygyel kapcsolatban. Azt t. i., hogy az főképpen csak a németiség körében van elterjedve. Ennek oka az, hogy e nép már intelligenciájánál, hajlamánál fogva is arravalóbb, mint más. De meg anyagilag előnyös helyzetben lévén, kevesebb külső támogatás nélkül foghat ily vállalatokba. S maguk, a kik a szövetkezeti eszmét terjesztik, a szövetkezeteket megalapítják, szívesen mennek oda ahol nem sok rábeszélés és kevés utánjárás nélkül eredményekre jutnak. Így pedig a szegény magyar népet elhanyagolják.

Juhtenyésztés terén, mint általában hanyatlás mutatkozik. Az uradalmak különböző tenyészirányokat karoltak fel. Így a megye déli részén a hazai fésűs gyapjas juhok és a cigája, míg a megye északi részén az említettek mellett merino és rambuillet-tenyésztésekkel és ezeknek hazai fésűs juhokkal való keresztezésével is sűrűn találkozni. Sőt néhol a cigáját cotswolddal is keresztezik. A népies juh-tenyésztésnek anyagát a cigája képezi, gyapju és tejtermelés céljából, melynek gyapja bár szintén durva, de jobb minőségű a rackáénál.

A *sértés-tenyésztést* úgy az uradalmak, mint a tenyésztők nagy kedvvel tenyésztik. Az uradalmak legtöbbje nagyban tenyészt, főképpen magyar mangaliczát; a kis tenyésztők kevert fajtái között mégis tulnyomó a magyar és szerb mangalicza. A hizlalást is általánosan kereskedelmi célból üzik nagyban és kicsinyben. N.-Sz.-Miklóson Torontál-Almásan sertés-hizlaló részvénytársaság is van, a melyek exportra dolgoznak. Az 1895. évi sertésvesz az állomány 50°-át kipszuttította.

A *baromfi-tenyésztés* utóbb szintén fellendült. A külföldi kereslet a baromfi árát a korábbi évekhez képest 30—50°-kal emelte. A gazdasági egyesület fajbaromfiak kiosztása által tetemesen hozzájárult az anyag javításához. Legelterjedtebb a ludtenyésztés.

Selyemtermelés terén Torontál az első helyen áll. N.-Beckereken selyembeváltó és Pancsován fonógyár van.

Az állatlétszám megyénkben a következő:

Szarvasmarha	139.242 drb
ló	171.058 »
szamár	1.006 »
üszvér	14 »
kecske	157 »
sertés	269.268 »
juh	226.602 »

A *szőlő- és gyümölcs-termelés* megyeszerte alacsony fokon áll. A szőlőt a legtöbb helyütt a filloxera kipszuttította s az új telepítések csak most folynak nagyobb mértékben.

Telepítések. Tulajdonképpen egész Torontál folytonos telepítések-ből alakult conglomeratum. A legutolsó nagyobb szabású telepítések alig haladták meg a századik évet, a mikor is sok németet telepítettek kormánytámogatással. Ugyanazon időben telepítettek magyarokat is több községben. Ezeket azonban csak egyes uradalmak hozták le az alföldről. Czéljuk az volt, hogy olcsó és állandó munkásokat és cseledeket biztosítsanak maguknak. Ezek sorsával az államkincstár,

amely akkor német nemzetiségi politikát űzött — nem törődött s maig is elhagyott viszonyok között élnek.

Ezen elhagyott magyar telepekről s általában a torontáli telepítésekről külön fogok megemlékezni.

Munkáviszonyok. Ezt legutoljára hagytam, mivel a munkásnép helyzete a gazdaközönség viszonyainak ismerete nélkül nem tárgyalható. A mennyiben meggyőződhattünk a felől, hogy a kisgazdaközönség túlnyomó többsége nehéz, végzetes viszonyok között vergődik, úgy nem lesz nehéz elképzelnünk azt, hogy a munkásnép helyzete sem kielégítő. Mint országszerte, úgy itt is visszaesés, a társadalmi alsó rétegek szétmállása észlelhető. Egészséges viszonyok között a munkaadókra utalt elemek javának fel kellene küzdeniök magukat önálló gazdasági ekszisztenciákká; de az összekötő kapcsok a munkás és kisgazda között elszakadtak. A kisgazdaságok létét tart hatatlan, ennél fogva képzelhetlen, hogy a munkás lehessen kisgazdává. A nagy számmal elpusztuló kisgazdák maguk is idővel csak is napszámos munkásokká válnak s súlyosbitják emezeknek amúgy is terhes létét.

A munkásnép kereseti viszonyaira döntő hatással van a mezőgazdasági kultura fejletlensége. A mennyiben előző ismertetésünkben részletesen utaltunk arra, hogy sehol az országban oly egyoldalú, oly kevés művelési ágra szorított mezőgazdálkodás nincsen, mint Torontálban. Midőn a művelés alá vett terület 90%-át csak két féle termény foglalja le, ebből világosan következik, hogy kevésféle munka is kínálkozik. A bevetett terület 50%-a buza. Ez ősztól nyárig nem foglalkoztat napszámost. A bevetett terület 40%-a tengeri, ennek művelése tavasztól őszig kétszeri kapálás egyszeri töltőgetéssel s az őszi töréssel 4 időszakban 7—10 napi munkát ad. Tehát a munka koncentrált. Ugyanazon időben az összes munkaerőt leköti s egyszerre ismét feleslegessé teszi, mivel más mezőgazdasági munka nem kínálkozik. A termelés ily egyoldalúsága okozza, hogy a napszámoserő kereslete időközönként a maximumra felszökken s egyszerre minimumra hanyatlik.

A napszámosok időszaki foglalkoztatási viszonyainak feltüntetésére szolgál a tuloldali táblázat.

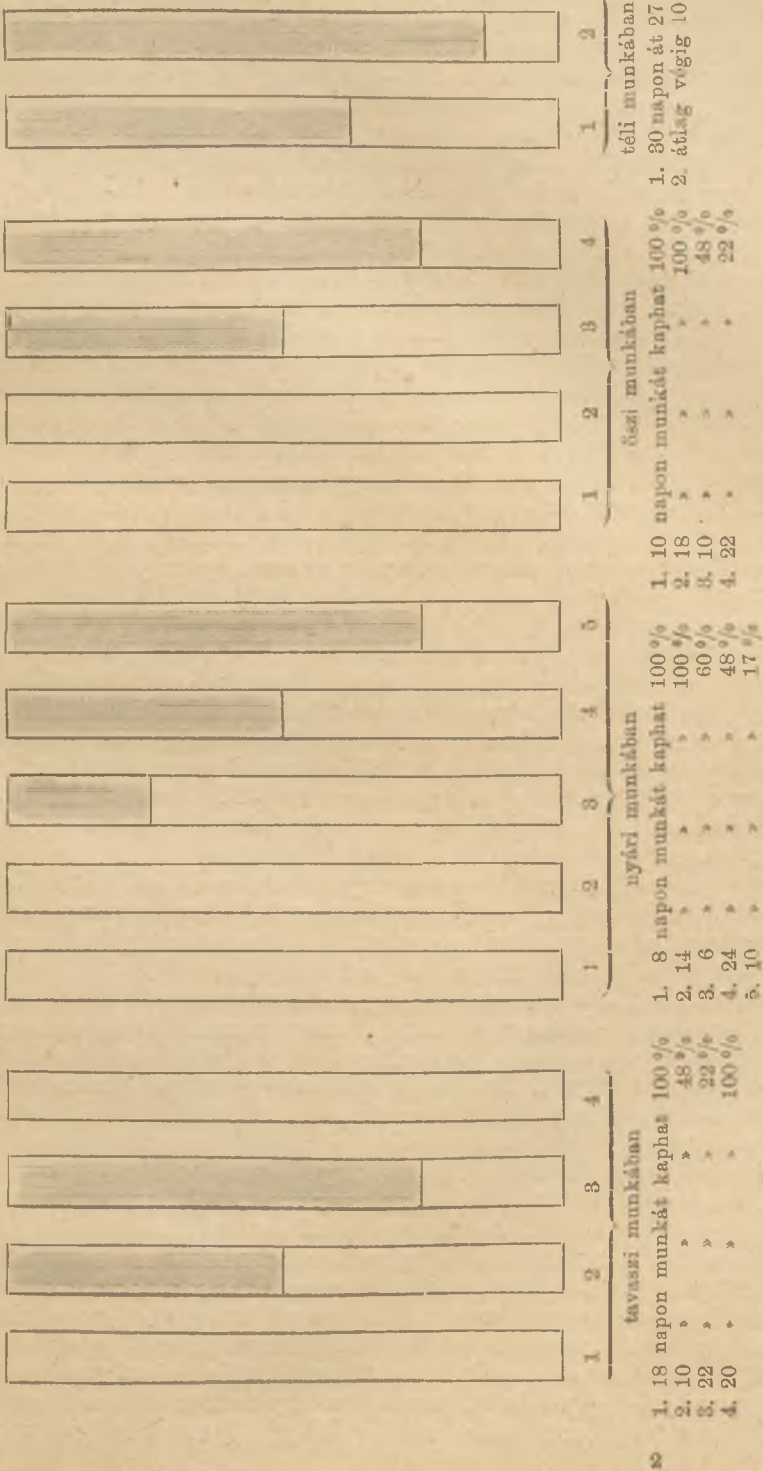
Ezen adatok tanúsága szerint munkás népünk megélhetésének akadályai első sorban azon rossz gazdálkodási rendszerben keresendők, mely sem a gazdának, sem a munkásnak nem nyújt kellően megosztott foglalkozást s állandó keresetet.

Nem bocsájtkozom a kérdés szociális oldalának fejtegetésébe s csakis a mezőgazdasági kultura rendszerében gyökerező bajokat említem. Az egyoldalú termelés következménye, hogy hirtelen felszaporodó munkák egyszerre kínálkoznak az egész határban s oly egyszerre meg is csappannak. A rövid ideig nagyban foglalkoztató mezőgazdasági munkák azután fizice kimerítőek, eröltetőek is. Különösen a nyári munkák, a melyeket, mint az aratását a hőségben a rohamos érlés sürgőssé tesz. Ezen időszakban a munkást nem is napszámmra fogadják, hanem mint az Alföldön általában a termés bizonyos hányadaért. Ez az úgynevezett részes munka. Erre a munkás is elég szívesen vállalkozik.

Aratnak részből, vagyis 1 k. hold buzából minden 12-ik, 13-ik, 14-ik keresztet vagy képét kapja a munkás. Ha jó a termés, úgy

A napszámok időszakonként való foglalkoztatásának felantatése szárazévekben.

(Egy-egy oszlop jelentí az egész munkás kontingenst s ezen oszlopon a fehér szín a foglalkozást nyerők létszámát fejezi ki, a fekete pedig a munkabíány idején a mezőgazdasági foglalkozást nem nyert napszámok létszámát jelzi.)

egy-egy napi munka idő alatt a részes munkás többet keres. Egy kataszter hold buzát egy kaszás egy marokverővel egy nap alatt letakarít. Készít vagy 26 keresztet 18 kévéjivel. Az ő része két keresztnek szemtermése 30—80 kg. keresztenként s így napi keresete 2 személynek 60—80 kg. 8—10 korona. Ugyanezen keresetnek felei meg, ha nem részből, hanem szemül vállalkoznak holdanként 60—80 kgrmért. Ezen felül kapnak $\frac{1}{2}$ kgr. szalonnát, 10—12 kgr. lisztet holdanként. A dolog természetében fekszik, hogy a munkás azon van, hogy 24 órán belül mennél többet learasson. Azon felül a gazda is szívesen szegődött olyan jó munkást és nagyobb területet is ad annak aratásra, a ki hamar dönti a rendeket. Igyekszik is a munkás, nem úgy, mintha óraszám dolgoznék, hanem teljes erejéből, hogy mennél kevesebb nap alatt arassa le az elvállalt területet. Így történik aztán, hogy a forszírozott munkában a részes naponta 20 órát is dolgozik. Végez oly nehéz munkát a rekkenő melegben, a minőt a világ semmiféle munkása nem volna képes. De ez csak rövid ideig tart s nem is bírná ki. Egész természetesen és megkívánt módon jönnek aztán a nagy pauzák is, a mikor bőven kipiheni magát. Persze ebben nincsen köszönet. Már is észlelhető, hogy a nép munkaereje, testi fejlettsége csökken s a munkaképtelenség esetei aránylag alacsonyabb korban következnek már be, mint egy emberöltő előtt. Erre bizonyára hatással van az, hogy a munkás kora gyermekségétől fogva igába kerül, elsatnyul, mint a ló, a melyet a nép már 1 éves korában kocsiba fog.

Egy mezei munkás, a ki az év minden szakában kellő foglalkozást kaphat, a legjobb esetben 400 koronát keres. Számításom szerint, a melyeknek részletezését itt mellőzöm, ilyen elsőrendű munkás az összesnek csak 22%-a és ez is átlag csak 242 napon nyer foglalkozást s átlagos keresete 370 kor. Másodrendű munkás átlag 146 napon nyer foglalkozást s átlagos keresete 282 korona. A harmadrendű mezei munkás átlag 88 napon át foglalkozik évente és keresete 250 korona.

A családtagok keresete ugyszólván csak indirect. Ha gyermek szolgálatba megy, csak annyiban segít, mert nincsen az apai ház terhére, a leánycseléd magának keres szintén, a feleség pedig legfeljebb a részes tengeri és az arató munkában dolgozik a mezőn. Egyébként köztapasztalat, hogy az asszonymnak, a ki keres, az ura dologtalan. Néhány év óta a mezei munkabérek némileg javultak. Az átlagos termések jobbak voltak az előző évekénél s sok hely megesezt, hogy a szerződés ellenére is magasb munkabért tudtak kiesikarni az aratók. Ez azonban mind csak jelentéktelenül érinti a munkás helyzetét, a mennyiben előre haladásának sem eszközeit nem leli fel benne, sem pedig akadályait ezzel el nem háríthatja. Mint éppen a gazdaközönségnek is, egy-egy jobb év csak annyi, hogy lélegzethez juthat, de betegségétől és pusztulása elől idején jövő beavatkozás nélkül már alig menekülhet.

Helyén van, hogy még a megyei gazdasági egyesület tevékenységéről is megemlékezzem. A torontálmegyei gazdasági egyesület 1869. óta áll fenn, de nagyobb tevékenységet csak azon idő óta fejtett ki, a mióta a mezőgazdaság problémája országos kérdéssé lett. A gazdasági egyesületek maguk csekély eszközökkel dolgoztak mindezt ideig s határozott széles mezőre kiterjedő munkásságot nem is fejtet-

tek ki soha. Csak újabb időben termékenyült meg ezen magában véve nehézkes társaság, a melyet a nagybirtokosok vezetnek. Csak mostanában irányítják a figyelmöket a kis termelők és mezői munkások létproblémájára felé. Legfőbb tevékenységök a lótenyésztés emelésére irányult, a melyben szép sikert is értek el, így Torontálban különösen. Most a szarvasmarha tenyésztés változtatásán dolgoznak. Az állam révén kapott tenyészállatok és kölcsönök közvetítésével támogatták a községeket s főként, 1900 óta az ujonnan alakult tejszővetkezeteiket. Fajbaromfiak kiosztásával pedig a tenyésztés ezen ágának javítása érdekében fejtenek ki hasznos tevékenységet. Gazdakörök alapítása és felolvasások rendezése által a népet felvilágosítani és tömöríteni iparkodtak; sajnos, ebbeli tevékenységök főleg német községekre terjed ki állandóan.

A munkáskérdésben a gazdasági egyesület semmi különös dolgot nem végzett. Fő figyelme arra irányult, hogy az arató sztrájk veszedelmeivel szemben idegen munkások szerzéséről gondoskodott. A munkás- s cselédpénztár intézményének terjesztésében nem értek el különös eredményt, mert általános a panasz, hogy a nép ezen intézménytől idegenkedik. Az egyesület évente jutalomdíjakat osztogat ki érdemes sok évet szolgált cselédek között. Méltó a munkás az ő bérére és jutalmára, de a csekélység, mit ez irányban tettek, még az uradalmak érdekeit sem elégitheti ki, hogy a jó és hű cseléd szolgálatát biztosithassák. Nem észleltük, hogy tervek, indítványok merültek volna fel arra nézve, hogy a cselédlakások, cselédgyermekes iskoláztatásának kérdését az uradalmak elvégre köteleességökké tegyék. A cselédség gyermekeinek iskolai elhanyagolása pedig nemzeti szempontból is káros dolog. Ismeretes, hogy az uradalmakban leginkább magyar cselédek vannak alkalmazásban s nagy hiba, hogy ezek gyermekeinek oktatásáról igen gyarlóan vagy semmiképpen sem gondoskodnak.